

QB

08023

De Psychologie der Religie en de Ambtelijke Vakken

REDE

gehouden bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt
aan de Theologische School van de Gereformeerde
Kerken in Nederland op 16 Januari 1913

DOOR

Dr. T. HOEKSTRA.

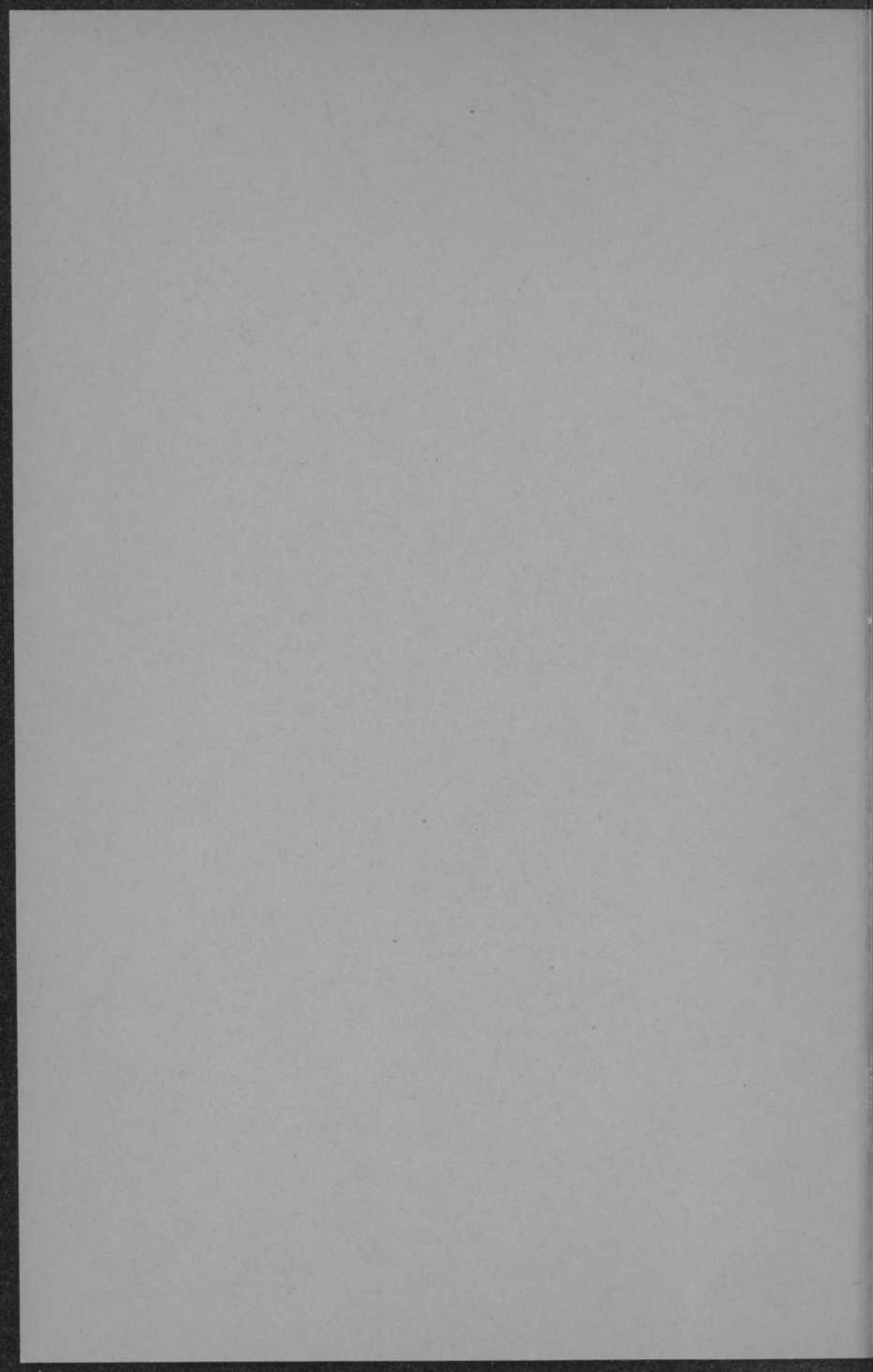

KAMPEN — J. H. KOK — 1913.

B 1429bis

De Psychologie der Religie en de Ambtelijke Vakken

REDE

gehouden bij de aanvaarding van het Hoogleidsambt
aan de Theologische School van de Overhoofdschool
te Rotterdam op 17 Januari 1912

DE PSYCHOLOGIE DER RELIGIE EN DE AMBTELIJKE VAKKEN

Dr. T. HOEKSTRA

HAARLEM — J. H. MOER — 1912

THE HISTORY OF THE REIGN OF THE MARSHALLS

De Psychologie der Religie en de Ambtelijke Vakken

REDE

gehouden bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt
aan de Theologische School van de Gereformeerde
Kerken in Nederland op 16 Januari 1913

DOOR

Dr. T. HOEKSTRA.

KAMPEN — J. H. KOK — 1913.

De Psychologie der Religie en de Ambtelijke Vakken

REDE

gehouden bij de aanvaarding van het Hooglerersambt
aan de Theologische School van de Universiteit
te Amsterdam op 15 Januarij 1912

HOOGACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER SCHOOL,
HOOGGELEERDE HEEREN HOOGLEERAREN,
ZEERGELEERDE HEEREN DOCTOREN IN ONDERSCHIEDENE
WETENSCHAPPEN,
WELEERWAARDE HEEREN BEDIENAREN DES WOORDS,
WELEDELE HEEREN STUDENTEN,
EN VOORTS GIJ ALLEN, VAN WAT NAAM OF RANG OOK
DIE HIER ZIJT SAAMGEKOMEN EN DEZE PLECHTIG-
HEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

Zeer geachte Hoorders,

In de laatste jaren is van verschillende zijden gewezen op de beteekenis die de zich ontwikkelende psychologie der religie voor onderscheidene wetenschappen heeft. Het is mijn voornemen U aan te toonen dat de studie van de psychologie der religie van groot belang is voor de ambtelijke theologie, en alzoo in deze ure tot U te spreken over *De Psychologie der Religie en de Ambtelijke Vakken*.

Na een kort overzicht over den tegenwoordigen stand der godsdienstpsychologie zal eerst vastgesteld worden, op welke wijze deze wetenschap naar Gereformeerd beginsel moet beoefend worden. Daarna zal de taak der ambtelijke vakken in hoofdlijnen worden beschreven. Ten derde zal uiteengezet worden welke beteekenis de psychologie der religie voor de ambtelijke vakken heeft.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat de wetenschap der psychologie in de negentiende eeuw door tal van geleerden beoefend is. Ook in het eerste decennium van de eeuw waarin wij leven hebben reeds vele instructieve werken op psychologisch gebied het licht gezien.

Met dankbaarheid mag dit feit worden geconstateerd, omdat het vóór den jongsten opbloei der psychologie scheen, alsof de natuurwetenschap de wetenschap *κατ' ἐξῆς* was en de geesteswetenschap als eene van lagere orde kon worden behandeld.

Deze preferentie was heel goed te verklaren, omdat de natuurwetenschap tot resultaten leidde die de stoutste verwachtingen overtroffen. Vooral in de negentiende eeuw heeft het natuurwetenschappelijk onderzoek zich extensief en intensief in die mate uitgebreid, dat het wereldbeeld van den wetenschappelijken mensch belangrijk is verhelderd. Microscoop en telescoop hebben de wereld van het Kleine en de wereld van het Groote ons nader gebracht. Menig natuurverschijnsel dat vroeger een raadsel was, is verklaard, ja, wat op wetenschappelijk gebied ontzaglijk veel zegt, in eene mathematische formule uitgedrukt. En de ontwikkeling van de natuurwetenschap is nog niet ten einde. Het proces gaat steeds door. De eene ontdekking volgt de andere. De natuurwetenschap had daarbij nog dit groote voordeel, dat ze niet alleen van beteekenis was voor den vakgeleerde maar in de practijk van het leven terstond kon worden toegepast. Haar invloed bleef niet tot het laboratorium beperkt, maar breidde zich uit over heel het cultuurleven. Aan de natuurwetenschap huwde zich de techniek.

Onwillekeurig rijst nu de vraag: waaraan heeft de natuurwetenschap haar enorm succes te danken? Het antwoord is, dat het resultaat, behalve aan de scherpzinnigheid en energie der beoefenaren, voor een groot deel moet worden toegeschreven aan de methode waarvan zij zich heeft bediend. Wars van alle deductie, koos zij den inductieven weg. Zij trachtte haar object te leeren kennen niet door verstandelijke redeneering en afleiding van het bizondere uit het algemeene, maar zij begon het bizondere, de ervaringsfeiten, nauwkeurig te constateeren en te rubriceeren, om dan door middel van de hypothese een groep verschijnselen onder een algemeen regel te brengen. Zij koos alzoo de methode der empirie. Bij de toepassing dezer methode, die al spoedig de natuurwetenschappelijke methode genoemd werd, verrichtte het experiment onschatbare diensten. Objecten van onderzoek die in de natuur steeds voorkomen in verbinding met andere, konden nu uit hun milieu worden losgemaakt, op zichzelf gesteld en in hun werking worden onderzocht. Aan deze methode, de methode der sciences exactes, hebben we het te danken dat onze kennis van de natuur verbazend is uitgebreid.

Nu was het gevaar niet denkbeeldig dat de natuurwetenschap zich zou ontwikkelen ten koste van de geesteswetenschap, en schier alle aandacht geschonken worden aan de rijke Aussenwelt, terwijl de niet minder rijke Innenwelt buiten het gezichtsveld van de beoefenaars der wetenschap kwam te liggen. Dit gevaar, dat eerst dreigde, is echter afgewend. In den loop der negentiende eeuw ontmoeten we overal een zeer levendig interesse voor psychologische verschijnselen. We hebben hier niet zoozeer te doen met eene reactie op de natuurwetenschap als wel met eene actie die parallel loopt aan de beoefening van de sciences exactes. Men is er namelijk toe gekomen de methode der natuurwetenschap ook aan te wenden op de psychologie. In zekeren zin deed men dat met recht. Het kan niet worden ontkend, dat de psychologie vroeger veel te rationalistisch werd behandeld en men zich te spoedig met eene mooie theorie tevreden stelde die niet op empirische gegevens was opgebouwd. Daarom werd een tegenovergestelde weg ingeslagen en naar de natuurwetenschappelijke methode het psychisch gebeuren bij dier en mensch, bij normalen en abnormalen (vooral bij de laatsten), bij zwakzinnigen en idioten, bij krankzinnigen en genieën, bij spiritisten en somnambules onderzocht. Een haast onoverzienbare reeks speciaalliteratuur is verschenen. Naar de opgave van Ebbinghaus in het verzamelwerk „die Kultur der Gegenwart” (Teil I Abt. VI 1908) weten zich thans een vijftiental vaktijdschriften voor psychologie te handhaven, waarvan zes verschijnen in het Duitsch, vier in het Engelsch, drie in het Fransch, één in het Italiaansch en één voor het Scandinavisch taalgebied.

Toen naar de hierboven aangeduide methode de onderzoekingen begonnen, bleek spoedig dat men op haast onoverkomelijke moeilijkheden stuitte. Een psychisch phaenomeen is iets zoo heel anders als een physisch verschijnsel, kan niet op dezelfde wijze worden waargenomen, laat zich moeilijk of in 't geheel niet door eene mathematische formule uitdrukken. Toch is er in de psychologie een onderdeel waar naar hartelust de methode kon worden toegepast. Onze ziel staat met het lichaam in nauw verband, zij kan in den regel alleen kennis verkrijgen door aanraking van haar orgaan, het lichaam, met de buitenwereld. De zintuigen, die naar hun eigen wet functioneeren, leveren de stof voor onze waarneming, de elementen onzer kennis. Naar de empirische methode zijn, met behulp van het experiment, de zintuigen, vooral de twee hoogste, oor en oog, onderzocht. Ik behoef in dit verband slechts de namen van

Weber, Helmholtz en Wundt te noemen, en Gij weet tot welk eene hoogte de physiologische psychologie zich heeft ontwikkeld. Structuur en werking der zintuigen is in bijzonderheden beschreven, de hersenen zijn nauwkeurig onderzocht, men heeft trachten op te sporen in welk gedeelte der hersenen bepaalde gewaarwordingen zijn gelocaliseerd, de tijd die er verloopt tusschen zenuwprikkeling en gewaarwording is gemeten, het verband tusschen de physische zenuwprikkeling en de psychische gewaarwording is nagespeurd, enz. Verder is ook aan de bestudeering van het gevoels- en wilsleven meer aandacht geschonken dan vroeger. En, om niet meer te noemen, er heeft zich ook eene zeer interessante statistiek van de psychische data ontwikkeld. Door met zorg opgestelde vragenlijsten heeft men gepoogd te weten te komen welke groepen van eigenschappen bij bepaalde personen voorkomen, om op die wijze uit de aanwezigheid van enkele eigenschappen tot de presentie van andere te kunnen concludeeren. Wat ten dezen opzichte door de hoogleeraren aan de Groninger Universiteit Heymans en Wiersma is gepresteerd, verdient waardeering.

De waardeering van het werk der jongere psychologen mag ons echter niet blind maken voor de verschillende bezwaren die tegen deze nieuwe wetenschap kunnen worden ingebracht. We willen thans met het noemen van een tweetal volstaan.

Ten eerste is het niet juist, wat sommigen doen, om de psychologie op den stam der natuurwetenschap in te enten en haar uitsluitend naar de natuurwetenschappelijke methode te behandelen. Want nog afgezien van het feit dat men in de natuurwetenschap naast de inductie toch de deductie niet missen kan, gaat het vooral niet aan in een geesteswetenschap dezelfde methode toe te passen als in de natuurwetenschap. Dit moge hieruit reeds blijken, dat het experiment in de psychologie eene zeer ondergeschikte plaats inneemt. Van empirie, in den zin zooals men dit in de natuurwetenschap verstaat, is er bij de psychologie slechts in een onderdeel sprake. De ervaring is hier van een heel ander karakter dan daar. Wij leeren ons eigen zieleleven kennen door waarneming met den inwendigen zin, door zelfwaarneming, en, wanneer wij het psychisch gebeuren bij anderen tot object van onderzoek maken, „deuten” wij de waargenomen verschijnselen naar hetgeen wij zelf hebben doorleefd. Verder moet in de psychologie ook aan de deductieve methode voldoende ruimte worden gelaten en zullen inductie en deductie harmonisch moeten samenwerken.

Als tweede bezwaar wordt door ons aangevoerd, dat de meesten van eene geestelijke substantie, die aan alle psychische verschijnselen ten grondslag ligt, niet willen weten. Het is inderdaad „eine Psychologie ohne Seele”. Slechts weinigen gelooven dat de ziel des menschen een zelfstandige, onsterfelijke, met het lichaam verbonden geest is, gelijk de H. Schrift ons dit duidelijk leert. Al zijn we het station van het platvloersche materialisme voorbij en behooren Vogt en Moleschott tot de geschiedenis, toch weigert men over het algemeen beslist achter de verschijnselen eene geestelijke substantie aan te nemen die verschijnt. Hoogstens verstaat men onder „ziel” de eenheid van de bewustzijnsverschijnselen.

Ondanks deze en andere bezwaren moet met dankbaarheid worden geconstateerd, dat de empirische methode een voortreffelijk middel is gebleken om onze kennis op dit gebied te verrijken. De beteekenis van de nieuwere psychologie mag door ons niet worden onderschat. De Christen, die immers geen vijand maar een vriend van de wetenschap is, wil geen enkele bron, waaruit de kennis hem toestroomt, stoppen.

De psychologie is eene wetenschap die voor tal van andere wetenschappen van beteekenis is, niet het minst voor de theologie, en voor de laatste in versterkte mate, nu in den jongsten tijd de religie ook van hare psychologische zijde is onderzocht en er een in zekeren zin nieuwe wetenschap is ontstaan, nl. de religieuze psychologie, of, juister uitgedrukt, de psychologie der religie d. i. de wetenschap die zich met de bestudeering der religie als psychisch phaenomeen bezighoudt.

Terwijl in Europa, met name in Duitschland, nog weinig geleerden zich aan dit vak wijden, vindt deze wetenschap in Amerika een groot aantal beoefenaren. Van uit het verre Westen kwam de eerste impuls. Op dit terrein moet in de eerste plaats genoemd worden Stanley Hall, hoofdredacteur van „The American Journal of religious psychology and education.” Den grootsten roem verwierf de door zijn Pragmatisme bekende hoogleeraar William James, wiens boek „The varieties of religious experience” enormen opgang maakte. De eerste druk verscheen in 1902 en in het jaar 1912 zag de 22ste druk het licht. Het werd in het Fransch, Duitsch en Nederlandsch vertaald. Dit boek is het standaardwerk geworden voor de Amerikaansche psychologie der religie. Voorts hebben aan de overzijde van den Oceaan Starbuck, Leuba, Coe, e. a. op dit veld van onderzoek zich reeds naam verworven; in Zwit-

serland is Flournoy een vurig bewonderaar, terwijl in Duitschland o. a. Troeltsch en Vorbrodt met minder of meer sympathie op deze nieuwe wetenschap de aandacht hebben gevestigd. Hier te lande gaf mijn hooggeachte leermeester Prof. Bavinck van heel deze beweging een uitnemend overzicht met critiek, opgenomen in de Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen Afd. Letterkunde IX Deel 4e reeks, en Dr. Geelkerken leverde in 1909 over dit onderwerp eene voortreffelijke dissertatie. Het is niet onze bedoeling thans over uitgangspunt, methode, doel en resultaten van de Amerikaansche godsdienst-psychologie eene breede beschouwing te geven. Slechts in enkele trekken willen we het eigenaardig karakter dezer wetenschap aanwijzen, om, na een kort woord van critiek, te beschrijven in welke richting deze wetenschap door ons zal moeten worden beoefend.

Naar den eisch van de natuurwetenschap en huidige psychologie moet ook de psychologie der religie geheel empirisch worden behandeld. Op deze wijze kan men immers echt wetenschappelijk werken en de metaphysica buiten de deur houden! O sancta simplicitas! Alsof niet reeds de metaphysica om den hoek komt gluren, wanneer het object van onderzoek in vage trekken wordt aangeduid en in de uitwerking blijkt dat het object op willekeurige wijze wordt beperkt.

Voor de mannen dezer richting is de religio objectiva, gelijk die uit dogma en cultus gekend wordt, van minder beteekenis. Zij hechten vooral waarde aan het psychisch gebeuren dat op religieus gebied in den mensch zich afspeelt, hetzij in den Christen, hetzij in den Mohammedaan, Jood of heiden. Tot dusver strekte het onderzoek zich bijna uitsluitend uit tot belijders van de Christelijke religie.

Nu is het bekend dat de Christelijke religie eene zaak is die den ganschen mensch, heel ons zieleleven, zoowel het verstand als het gemoed en den wil, in beslag neemt. In den Christelijken godsdienst naar hare subjectieve zijde bekleedt het verstand eene voorname rol. Het geloof b. v. is ook fiducia, maar toch in de allereerste plaats cognitio. Door James en Flournoy worden echter de facta van het verstand of geheel geëlimineerd of van zeer ondergeschikte beteekenis geacht. Men betreft in zijn gezichtskring alleen de verschijnselen der religieuze psyche die zich in het wilsleven voordoen, en vooral de gewaarwordingen des gemoeds, de „feelings”, het emotioneele gedeelte van het religieuze leven. Van de verschijnselen die onder deze laatste categorie thuis hooren,

schenkt men dan in het bijzonder zijne aandacht aan die, welke van buitengewonen aard zijn n. l. visioenen, openbaringen, plotselinge veranderingen in stemmingen, extraordinaire ondervindingen en aandoeeningen. Vandaar, dat deze onderzoekers geen oog hebben voor den gewonen gang en het normale verloop in het religieuze leven, maar aan de „interessante” gevallen buitengewone attentie wijden, en vooral persoonlijkheden die in het mystieke leven sterk ontwikkeld zijn, profeten, mystici, enthousiasten, i. e. w. de z. g. religieuze genieën tot object van studie nemen. Terecht is door Leuba opgemerkt, dat in het standaardwerk van James de beschrijving van de religiositeit van een man als Calvijn niet wordt aangetroffen. Wie dan ook, als James, de religieuze verschijnselen op zoeven beschreven wijze beperkt, maakt zich schuldig aan groote eenzijdigheid en doet het object van onderzoek onrecht aan. Reeds de gevoelens op zichzelf zijn steeds met het intellect verbonden. De hogere psychische gevoelens als de aesthetische, de moreele en de religieuze betrekken zich steeds op een object dat door het verstand wordt gekend, en vertolken op welke wijze ons gemoedsleven wordt „aangedaan.”

De methode van onderzoek bestaat nu hierin, dat men met groote vlijt van een aantal personen saamleest de levensbeschrijvingen, autobiographieën, bekeeringsgeschiedenissen, interessante levensbizonderheden die in hun werken liggen verspreid. Vooral worden thans levende religieuze persoonlijkheden bestudeerd. Daartoe bedient men zich van met groote zorgvuldigheid opgestelde vragenlijsten. De vragen worden door de objecten van onderzoek beantwoord en de lijsten door henzelf of door den vrager ingevuld. Van hoe groote beteekenis deze laatste methode ook mag zijn, hierbij mag toch nooit worden vergeten, dat bij de zelfgetuigenissen opzettelijk bedrog of zelfbedrog niet volstrekt buitengesloten zijn. Er zijn altijd menschen die uit een zeker soort behaagzucht hun religieus leven interessanter en mooier voorstellen dan het inderdaad is. In elk geval mag niet uit het oog worden verloren, dat de mensch zichzelf slechts kan zien door het prisma van zijn eigen bewustzijn heen, en de doorleefde gevoelens slechts kunnen gereproduceerd worden door het geheugen, dat lang niet altoos zuiver werkt. Het geheugen is een spiegel die wel eens een valsch beeld weerkaatst.

Na op deze wijze tal van religieuze data geconstateerd te hebben, worden deze met elkander vergeleken en daarna gerubriceerd, terwijl verder getracht wordt door middel van de hypothese een

algemeenen regel te vinden, een „wet”, die de verschillende verschijnselen beheerscht, om dan eindelijk vast te stellen welke waarde aan deze verschijnselen moet worden toegekend.

De wetenschap, die naar deze methode te werk gaat, vond, dat de menschen in twee groote groepen kunnen worden onderscheiden, n.l. in optimistische en pessimistische naturen. De eersten hebben weinig verdriet, gaan met opgewekten pas door het leven, en zien doorgaans heel de wereld in een zee van rose licht. Ze hebben eene „Freude am Dasein.”

Deze eigenaardige gesteldheid van de natuurlijke psyche is van de grootste beteekenis voor hem religieuze leven. Het draagt een eigen cachet. Vreugde is de grondtoon in al hunne religieuze ervaringen. Het zijn de once-born naturen, die de bekeering niet van noode hebben. Van diep zondegevoel, ontwikkeld schuld bewustzijn, zielestrijd, doodsangst, verbrijzeling des harten en geestelijke crisis is bij hen geen sprake. Een duidelijk voorbeeld van deze richting hebt ge in de Mind-Cure-Movement, eene beweging die alle lijden en ziekte wil overwinnen, alle vrees, twijfel en zorg bannen en het godsdienstig leven tot één vreugdeleven maken. Klagen, zelfs over 't gure weer, is verboden. 't Evangelie der vreugde moet de huizen weer binnenkomen! We moeten onze lichamen en zielen van het spinrag der smart en ziekte reinigen. Dat kan. De Mind-Cure-Movement boogt immers op schitterende resultaten. Gij weet wat Mrs. Eddy, de profetes van de Christian-Science, tot stand gebracht heeft.

Toch, zoo leert deze wetenschap, kan niet worden ontkend dat er bij de menschen van optimistisch temperament in een bepaald tijdperk des levens, n.l. in de adolescentieperiode, wel eenige beweging des gemoeds plaats vindt. Dan is er wel geen crisis, geen eigenlijke bekeering, maar toch eene merkbare verandering.

De adolescentieperiode is èn voor het natuurlijke èn voor het religieuze leven van het hoogste belang. Stanley Hall heeft op dit terrein veel onderzocht en belangrijke gegevens aan het licht gebracht. De adolescentieperiode loopt met kleine afwijkingen van het twaalfde tot het vijf en twintigste jaar. Bij de individuen van het vrouwelijk geslacht begint deze periode vroeger en komt in den regel ook eerder tot afsluiting dan bij die van het mannelijk geslacht. Met de groote lichamelijke verandering die er in de puberteitsjaren plaats vindt, gaat eene niet minder groote verandering in de psyche gepaard. Van nature is de jonge mensch

een egoïst. Het kind wil heel zijne omgeving laten draaien om de spil van zijn eigen ik. Het is anti-sociaal. In de puberteitsjaren begint dat echter te veranderen. Dan worden de jongeling en het meisje er zich van bewust dat ze een taak voor de gemeenschap hebben te vervullen, dat zij de egoïstische neigingen moeten onderdrukken en moeten opgroeien tot een sociaal wezen. Deze overgang geschiedt in den vorm van een proces. Soms laten de egoïstische driften zich in de puberteitsjaren met kracht gelden, „der Geist der stets verneint” schijnt in hen gevaren; eindelijk wordt de strijd beslecht, het gemoed komt tot rust en als volwassen man of vrouw is de mensch tot het besef gekomen dat hij eene taak voor de gemeenschap heeft te vervullen.

Dezelfde gang van zaken die in de ontwikkeling van de natuurlijke psyche werd geconstateerd, wordt ook aangetroffen in het groei-proces van het religieuze leven. Daar is verband tusschen de veranderingen gedurende de puberteitsjaren in lichaam en ziel eenerzijds en de veranderingen in het religieuze leven anderzijds. Sommigen gaan zelfs zoover dat zij de religieuze complicaties en aberraties in het adolescentietijdperk zonder uitzondering als een biologisch proces meenen te kunnen verklaren. Het kind is, ook ten opzichte van de religie, een egoïst first rate. Zijn gebed b.v. — zoo zegt men — is eene uiting van pure zelfzucht. Het leert echter langzamerhand uit zichzelf uitgaan, voor anderen leven, zichzelf begripen als lid van een groot geheel. Het religieus egoïsme moet zich tot religieus altruïsme vervormen. Die vervorming komt tot stand op de manier van een proces, dat in de taal der religie de bekeering genoemd wordt. Deze bekeering, in ruimeren zin opgevat, komt in den regel ook voor bij de once-born menschen, maar is in engeren zin doorgaans het privilege van de twice-born men.

Er zijn toch, gelijk we boven zagen, behalve de optimistische nog pessimistische naturen, die een diep inzicht hebben in de vergankelijkheid en nietigheid van het aardsche, in de zondigheid van de menschelijke natuur, in de ellende en smart des levens. Menschen met dit temperament bezien de dingen van den donkeren kant, klagen over zware zonden, hebben een sterk ontwikkeld schuld-bewustzijn en wanhopen soms aan zichzelf en aan de menschheid.

Komen menschen van deze categorie in de adolescentieperiode, dan vindt er een omkeer plaats. Ze worden bekeerd. Bij sommigen duurt dit bekeeringsproces, waaraan tal van voorbereidingen voorafgaan, tamelijk lang, bij anderen komt de bekeering plotseling

en in een kort tijdsbestek tot stand. Bij den een heeft dit proces een tamelijk regelmatig verloop, bij den ander gaat het met vele extravagantiën, met wanhoopsvlagen, vertwijfeling, visioenen, hallucinaties gepaard. De bekeering van persoonlijkheden als Augustinus, Luther, Wesley, e. a. is nauwkeurig nagespeurd en de eigenaardige bekeeringen in de typisch Engelsch-Amerikaansche revivals zijn in bijzonderheden beschreven.

Na de storm- en drangperiode breekt als het ware een nieuw leven aan. Het rad der geboorte in omgewenteld. De mensch, die eertijds gedrukt werd door een last van zonde, voelt zich ontlast, verlost. De zondeklacht heeft plaats gemaakt voor verlossingsjubel. Met God verzoend, verzekerd van het heil, vernieuwd en verlevendigd, gaat hij met eene aversie tegen de zonde streven naar heiligheid. Het zondepad wordt verlaten en de weg der goede werken ingeslagen. Schrede voor schrede komt hij vooruit en nadert al meer het ideaal, de volkomenheid. Men is tot de conclusie gekomen dat de bekeering niet slechts aan enkele menschen te beurt valt, maar dat zij een stadium in het normaal groeiproces der psyche is dat de mensch in zijne adolescentieperiode doormaakt.

Bij de constateering van feiten is de psychologie der religie niet blijven staan. Zij heeft het verschijnsel der bekeering trachten te verklaren en de oorzaak daarvan beschreven. Na hetgeen boven aangaande het standpunt dezer richting is medegedeeld, hebt ge reeds kunnen vermoeden, dat de werking van een bovennatuurlijken factor in de bekeering vanzelf wordt uitgeschakeld. Hoogstens wordt b. v. door J a m e s toegegeven, dat de mogelijkheid van de inwerking van supranatureele invloeden niet geheel is buitengesloten.

Om het factum der bekeering te verklaren moet het onbewuste, of liever, het onderbewuste leven in de menschelijke psyche dienst doen. Het is immers voor geen tegenspraak vatbaar dat er in ons zieleleven een donkere kant, eene nachtzijde is. Daar is eene grens, waarbuiten het breede terrein van het onbewuste zich bevindt. Daar is een drempel in het bewustzijn. Wat boven dien drempel zich beweegt behoort tot onzen gekenden bewustzijnsinhoud; beneden dien drempel is het donkere gebied van het transmarginaal bewustzijn. Het onderbewuste is, naar het teekenachtig woord van J a m e s, de franje, waarvan het bewuste leven aan alle zijden is omgeven. Allerlei gewaarwordingen, die we vroeger hadden maar thans niet meer present zijn, worden daar opgetast. Daar zijn veelsoortige gevoelens, waarmee we erfelijk belast ter wereld komen.

Nu kan het gebeuren dat enkele groepen zich verbinden en met zulk eene kracht zich laten gelden, dat ze boven den bewustzijnsdrempel dringen. De energiestroom die vanuit het onbewuste in het bewuste leven doordringt, kan zóó sterk zijn dat het centrum van het bewuste leven wordt verplaatst. De gewone psychologie doet ons zulke *altérations de la personnalité* kennen.

Datzelfde kan zich nu ook voordoen op religieus gebied. Het brandpunt van het religieus bewustzijn kan in eene andere groep van voorstellingen komen te liggen. Wanneer de mensch — naar het gewoon spraakgebruik — gezegd wordt zich te bekeeren, dan beteekent dit, dat eene groep religieuze voorstellingen, die vroeger in de peripherie lagen, nu eene centrale plaats zijn gaan innemen. Het centrum van het innerlijk leven is door het binnentreden van eene voorstellingengroep uit het onderbewuste verschoven. In de bekeering hebben we dus eene *altération de la personnalité* op religieus-psychologisch gebied. Natuurlijk kan invloed van buiten dit proces begunstigen. Een plotseling sterfgeval, eene krachtige prediking op een revival-meeting, een invallende tekst kan hier van beteekenis zijn, maar is toch niets anders en niets meer dan de aanleiding, om een zich opwerkende groep van religieuze voorstellingen in het subliminaal bewustzijn met kracht te doen indringen in het supraliminaal bewustzijn. In onderscheiding van anderen houdt James het niet voor onmogelijk dat bovenzinlijke wezens in dit donkere gebied op ons inwerken.

James vraagt ten slotte nog naar de waarde van de religie. Om de waarde te constateeren gaat hij uit van het bekende pragmatistisch axioma dat dat waar is en waarde heeft, wat nuttig is. Of iets van beteekenis is, moet uit de resultaten blijken. Bij de vraag naar de waarde van een ding kan het probleem over den oorsprong — zoo zegt James ten onrechte — geheel buiten beschouwing blijven. Niet uit de wortels maar uit de vruchten leert ge den boom kennen. Daarom: God is not known, he is used.

Wanneer we nu tegenover deze richting in de psychologie der religie ons standpunt uiteenzetten, dan kunnen we, hoewel we er van overtuigd zijn dat we met de resultaten zeer voorzichtig moeten zijn omdat het onderzoek over een betrekkelijk gering aantal personen loopt, toch veel waardeeren. Ten eerste is voor hen de religie een eigensoortig psychisch phaenomeen, dat wel dikwijls met pathologische verschijnselen gepaard gaat, maar daaruit toch niet

zonder meer te verklaren is. De Amerikaansche psychologen hebben in het moderne cultuurleven weer de aandacht gevestigd op de religie. Ten tweede stellen zij de noodzakelijkheid der religie als biologische functie in het licht. De religie heeft toch ook biologische waarde. Ze is voor het leven der menschen onmisbaar. Ten derde heeft deze wetenschap opnieuw de oogen geopend voor de rijke variëteit waardoor het religieuze leven zich kenmerkt.

Ondanks deze betrekkelijke waardeering kunnen wij de Amerikaansche psychologie der religie op haren weg niet volgen. In de eerste plaats reeds hierom niet, wijl zij den bovennatuurlijken factor uitschakelt en meent dat er „godsdiens zonder God” bestaanbaar is. Dit nu is in strijd met de feiten. Godsdiens is gemeenschap met God, eene gemeenschap die b. v. ondervonden wordt in het gebed. De waarachtige bekeering is, naar het getuigenis der bekeerden zelf, zonder ingrijpen Gods niet denkbaar.

Maar in de tweede plaats, en dit is een bezwaar van niet minder gewicht, meent de boven omschreven psychologie der religie uit het onderzoek der religieuze verschijnselen te kunnen komen tot bepaling van het wezen der religie. Welnu, dat is ten eenenmale onmogelijk. Verschijnselen op zich zelf doen nooit een maatstaf aan de hand. Wat de waarde van een verschijnsel is, moet worden vastgesteld door een maatstaf dien we van buiten meebrengen en bij het verschijnsel aanleggen. James beoordeelt de waarde van de religie naar hare nuttigheid. Maar om te bepalen wat nuttig is, moeten wij eene vaststaande norm hebben waaraan de verschijnselen kunnen worden getoetst. En die heeft James niet. Vandaar, dat de weg, ingeslagen door de thans zich ontwikkelende psychologie der religie, doodloopt. Men komt uit den cyclus der verschijnselen niet uit en verliest zich in eindeloos relativisme.

Zullen wij de verschijnselen kunnen beoordeelen, dan moeten wij ons laten onderwijzen door de Openbaring die God ons gegeven heeft in de H. Schrift, waarin Hij de absolute normen ons heeft medegedeeld. Uit de Godsopenbaring brengen wij de criteria mede waaraan wij de verschijnselen toetsen. Dan leeren we kennen waarin de echte godsdiens, het oprechte geloof, de waarachtige bekeering bestaat. Dan maken we onderscheid tusschen de ware religie en alle valsche godsdiensen, tusschen Christendom en pseudo-religie, tusschen de droefheid der wereld die den dood werkt en de droefheid naar God die eene onberouwelijke bekeering tot zaligheid

werkt. Wanneer bovengenoemde wetenschap eene verandering in het bewustzijn gedurende de puberteitsjaren „bekeering” noemt, doet zij de religie geweld aan. De psychologie der religie zal zich alleen kunnen handhaven, wanneer zij erkent dat Gods Woord is eene lamp voor den voet en een licht op het pad.

Gaan we bij dit licht de psychologie der religie beoefenen, dan spreekt het vanzelf dat we hier dezelfde methode toepassen, die naar onze overtuiging bij de algemeene psychologie moet worden aangewend. Kan reeds bij de studie der natuurwetenschap de deductie naast de inductie niet worden gemist, in hoogere mate geldt dit op het veld der psychologie. We trachten eerlijk en oprecht de verschijnselen te constateeren, we willen de feiten laten spreken, gaan dus empirisch te werk, erkennen in bepaalde gevallen zelfs de nuttigheid van het experiment. Maar bij het constateeren van verschijnselen blijven we niet staan, we gaan de gegevens beoordeelen. We brengen daartoe de normen mede die aan ons Christelijk geloof inhaerent zijn. We kunnen ons niet van onszelf ontdoen. Wat religie, geloof, bekeering, gebed is, zegt ons de H. Schrift, en naar dien maatstaf beoordeelen wij hetgeen anderen en wij constateerden. Inductieve en deductieve methode vullen elkaar aan. Empirie en metaphysica gaan hand in hand.

Op dit standpunt is het Christendom de eenig ware religie en moeten alle andere godsdiensten onder den titel pseudo-religie worden saamgevat. Het is hoogst interessant en zeker niet van beteekenis ontbloot, indien bij de valsche godsdiensten als Mohammedanisme, Boedhisme, Brahmanisme het psychisch gebeuren wordt onderzocht en vooral verschijnselen worden beschreven die met verschillende phaenomena in de Christelijke religie eenige overeenkomst vertoonen, maar in de eerste plaats zal toch de Christelijke psyche object van studie zijn.

En dan hebben we waarlijk over gebrek aan stof niet te klagen. Eene geheel eenige bron waaruit het materiaal ons toevloeit, is de H. Schrift, eene bron die door de moderne godsdienstpsychologen te veel wordt verwaarloosd. De H. Schrift die het Woord Gods is, geeft ons eene zuivere beschrijving van de psychische phaenomena. Hare voorstelling van de religio subjectiva bij bepaalde personen beantwoordt aan de werkelijkheid. Zij kleurt de feiten niet. Belangrijk voor de psychologie der religie zijn op de gegevens der Schrift gegronde levensbeschrijvingen van mannen als Abraham, Jacob, Jozef, Job, Mozes, Samuel, David, Elia, Daniël.

Zullen dergelijke monographieën aan den eisch beantwoorden, dan moet vooral rekening gehouden worden met het milieu waarin deze mannen leefden en met de hoogtegraad waarop de Godsopenbaring in een bepaalden tijd stond. Datzelfde geldt voor biographieën van groote persoonlijkheden des N. Testaments als Maria, Petrus, Johannes, Paulus, enz. Voorts liggen in de H. Schrift, met name in het Evangelie en in de brieven van Paulus, vele gegevens verspreid die voor de psychologie der religie van waarde zijn.

Behalve het materiaal dat de H. Schrift ons aanbiedt, levert de geschiedenis der Christelijke Kerk waardevolle bijdragen. Het is voor den psycholoog van het hoogste belang de religieuze ontwikkeling van mannen als Augustinus, Luther, Calvijn, Zinzendorf, Wesley, Whitefield, enz. te leeren kennen. Omdat bij autobiographieën en het beschrijven van bekeeringsgeschiedenissen de phantasie onwillekeurig eene groote rol speelt, is het de plicht van den godsdienstpsycholoog van deze en de nog te noemen bronnen met groote voorzichtigheid gebruik te maken. Voorts hebben de beschrijvingen van het geestelijk leven in het algemeen groote waarde. In dit opzicht hebben velen onzer Geref. vaders, met name Voetius, Amesius en Willem Teellinck beteekenis. Verder kunnen nauwkeurige mededeelingen van ervaren zielzorgers voor de psychologie der religie winst afwerpen. En eindelijk is de observatie van zichzelf en van thans levende personen van het hoogste belang. Er is an sich geen bezwaar tegen het experiment bij anderen toe te passen en bepaalde met zorgvuldigheid opgestelde vragen te doen beantwoorden, mits men van de betrouwbaarheid der personen zooveel als mogelijk is verzekerd zij, het onderzoek met kieschheid geschiede, de onderzoeker toone dat hij het religieuze leven in zijne teerheid hoogschat, en deze een diep religieus mensch zij, iemand die de bijzondere werking van den H. Geest aan eigen hart heeft ervaren. Ook hier geldt, dat gelijk slechts door gelijk kan worden gekend.

Als vanzelf zal dit onderzoek zich uitstrekken over de — laat ons gemakshalve hier maar zeggen — drie zones van het zieleleven, n.l. verstand, wil en gemoed. Er zal moeten worden nagegaan, welke voorstellingen de Christgeloovigen hebben over God, mensch, wereld, zonde, verlossing enz., op welke wijze zij die voorstellingen hebben gevormd, hoe die voorstellingen zich in den loop der jaren hebben ontwikkeld en van waar die kennis hun toekwam. Dan zal blijken dat de geloofsinhoud direct of indirect aan de H. Schrift is ontleend, maar tevens dat het eigenaardig cachet, dat ieders reli-

gieuse voorstellingencomplex draagt, in verband staat met onderwijs, opvoeding, omgeving, karakter enz. Sommigen, ook in onzen tijd, zullen hun kennis mede toeschrijven aan openbaringen, visioenen en droomen. Verder zal ten opzichte van de wilsfunctie moeten worden onderzocht of het instinct op religieus gebied eene rol speelt, op welke objecten in de verschillende levensperioden, vóór en na de bekeering, de begeerten zich richten, hoe de strijd tusschen zondige begeerte en conscientie verloopt, welke religieuze handelingen door den wil tot stand komen, welke de beteekenis van de gewoonte is in het wilsleven, enz. Eindelijk komt de emotioneele sfeer aan de beurt. Hier opent zich een breed veld. Men krijgt te doen met religieuze stemmingen, gevoelens, aandoeningen, hartstochten. In bepaalde streken schijnen de bewoners in het religieuze gevoelsleven sterk ontwikkeld te zijn. Ten onzent zouden b. v. Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland ten dezen opzichte een schat van materiaal leveren, hoewel bij toetsing aan de norma der Schrift niet alle materiaal zou blijken een schat te zijn.

Het behoort vervolgens tot de taak der godsdienstpsychologie den aanvang van het religieuze leven na te speuren. De moeilijkheden, die zich hierbij voordoen, zijn groot. De aanvang toch ligt niet in het bewustzijn maar in het onderbewuste leven. Daar is inderdaad in onze ziel eene onderverdieping. James en anderen hebben opnieuw daarop de aandacht gevestigd en het moet eerlijk erkend worden dat de beteekenis van het onderbewuste door Christelijke psychologen te veel is voorbijgezien. De aanvang van het religieuze leven schuilt heel diep in het allerinnerlijkste van ons geestelijk zijn weg. We leeren ook hier door de waarneming alleen de *φαίνόμενα* kennen, terwijl het *νοούμενον* zich aan ons onttrekt. De H. Schrift onderscheidt tusschen wedergeboorte en bekeering, maar zegt tegelijk dat de wedergeboorte eene groote verborgenheid is, die, als alle levensaanvang, in het donker schuilt. Terecht merkt Prof. Bavinck in zijne Dogmatiek (IV², 80) bij de positieve beschrijving van de wedergeboorte op: „Geene persoonlijke ervaring, geene mystische contemplatie, geen studie van het leven der vroomheid, geen psychologie der religie schuift het gordijn der verschijnselen weg, om den mensch van aangezicht tot aangezicht tegenover den Eeuwige te plaatsen. Wat achter de verschijnselen ligt blijft hier op aarde voor anderen en voor ons zelf een voorwerp des geloofs; het geestelijk leven is met Christus verborgen in God.” Toch blijft het de roeping van de

psychologie der religie dit heilig mysterie zoo dicht mogelijk te benaderen.

De godsdienstpsychologie heeft zich verder bezig te houden met de ontwikkeling van het religieuze leven om, zoo mogelijk, eene beschrijving te geven van de lijnen waarlangs het loopt. Na de studie der Amerikanen zal vooral aandacht moeten worden geschonken aan de bekeering.

Het zal blijken dat er in onze Christelijke samenleving menschen zijn die nooit een hartelijk berouw over hunne zonden in zich hebben kunnen bespeuren en die nimmer de lust om God te vreezen hebben gekend. Er zijn onbekeerde menschen. Het is niet waar dat de bekeering een stadium in het normaal religieus groeiproces is.

Onder degenen die bekeerd zijn — uit kracht van wedergeboorte door den H. Geest, gelijk we uit de H. Schrift weten — zijn er velen, bij wie van bekeering in engeren zin als bewuste levensverandering geen sprake is. Toch zijn ze twice-born men. Omdat de wedergeboorte reeds in de prille jeugd plaats vond, is heel het leven één bekeeringsweg, één zich almeer verwijderen van het booze en dichter komen bij God, één voortdurende afsterving van den ouden en opstanding van den nieuwen mensch. Het religieuze leven wast gestadig. Ze doorleven geen storm- en drangperiode, kennen geen „Busskampf“, herinneren zich niet ooit te zijn „omgezet.“ Zonder buitengewone schokken en extraordinaire onderindingen ontwikkelt zich de levenskiem die door den H. Geest in het hart werd geplant. Dit privilege bezitten vele kinderen, die, uit Christenouders geboren, naar den eisch van het genadeverbond opgevoed, van jongs af de begeerte hebben den Heere te vreezen. Het zijn de Timotheus-naturen. De magneetnaald van het kompas huns geestelijken levens schommelt wel eens heen en weer, maar wijst toch voortdurend naar Christus heen.

Anderen doorleven eene bekeering in engeren zin en zijn zich van die geestelijke transformatie volkomen bewust. Er is echter groot onderscheid in de wijze en het karakter der bekeering. Bij sommigen verloopt de bekeering zonder buitengewone aandoeningen, bij anderen gaat zij van vreeselijke zieleworstelingen en wanhoopsvlagen vergezeld. Er zal doorgaans in de wijze en het karakter der bekeering groot verschil zijn op te merken of de bekeerde een schijnchristen geweest is, of een kind des verbonds dat langen tijd op het breede pad heeft gewandeld, of een man van modernen huize die meende door zijn goede werken te zullen zalig worden,

of iemand die de zonde indronk als water en door zijne goddeloosheid een pest voor zijne omgeving was. Leeftijd, beroep, nationaliteit, karakter, gedachtensfeer, enz. zijn invloeden die het proces der bekeering bij ieder een eigen nuance geven.

Wat den tijd der bekeering betreft, de ervaring leert dat zij op elken leeftijd kan plaats vinden. Manasse, de moordenaar aan het kruis, Paulus, de stokbewaarder te Filippi, zijn er ten bewijze dat de bekeering niet uitsluitend in de adolescentie-periode voorkomt. Wel is de tijd, waarin de mensch tot geslachtsrijpheid komt, van groote beteekenis voor het religieuse leven. Door de Christelijke psychologen is deze periode van het menschelijk leven niet ernstig genoeg bestudeerd. Prof. Bavinck zegt in zijne Dogmatiek (IV² 156, 157) terecht: „Men overwege toch dat ieder kind in den puberteitsleeftijd een crisis doormaakt, welke voor zijne lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van de grootste beteekenis is; het gaat dan uit de periode der afhankelijkheid over in die der zelfstandigheid en vrijheid; het vormt zich in dat gewichtig tijdperk des levens tot een eigen persoonlijkheid en individualiteit, gaat zijn eigen leven leiden, en tracht in de maatschappij die plaats te veroveren, welke aan zijn karakter en aanleg past. Nu gaat het zeker niet aan, om de bekeering als een natuurlijk en noodzakelijk moment in dit proces in te lijven , maar toch is het waar, dat de mensch in den puberteitsleeftijd eene groote, heel zijn wezen omvattende verandering ondergaat; terwijl hij tot dusver in zijne ouders begrepen was, komt hij thans allengs voor eigen rekening te staan; wat geboorte en opvoeding hem meegaf, moet hij thans zich assimileeren en tot zijn geestelijk eigendom maken. Dat geldt in allerlei opzicht, en is ook van toepassing op godsdienstig gebied. Als het in het genadeverbond geboren en gedoopte kind tot oordeel des onderscheids komt, heeft het zich rekenschap te geven van zijn doop en van de nieuwe gehoorzaamheid waartoe deze hem vermaant en verplicht En de Christelijke kerken hebben over het algemeen in dezen tijd de eerste communie, of de confirmatie, de openbare belijdenis, de toelating tot het avondmaal of de aanneming tot lidmaten gesteld”. Het moet worden toegestemd, dat de bekeering dikwijls in de adolescentieperiode valt, maar een algemeene regel is hier niet. Ook op lateren leeftijd komen herhaaldelijk bekeeringen voor; zelfs in den ouderdom en op het sterfbed is bekeering nog mogelijk.

Zal de godsdienstpsycholoog aan de bekeering recht laten weder-

varen, dan moeten verschillende geestelijke verschijnselen, die we de voorbereiding voor de bekeering kunnen noemen, nauwkeurig worden beschreven, moet, ten tweede, aan het proces der bekeering zelf, met alles wat zich daarbij voordoet, zoowel het normale als het abnormale, aandacht worden geschonken, om dan, ten derde, de periode te onderzoeken die op de bekeering volgt. Hierbij komen onderwerpen ter sprake als: de tijd der eerste liefde, latere verkoeling, vallen in de zonde, hernieuwde bekeering, enz.

Wanneer het bekeeringsproces en voorts de voornaamste religieuze verschijnselen geconstateerd en geordend zijn, is de taak van de wetenschap nog niet afgelopen. Met den maatstaf, ontleend aan de H. Schrift, heeft zij de verschijnselen te beoordeelen. Let wel, de verschijnselen, niet de personen. Het oordeel over het hart komt God alleen toe. Er moet worden onderzocht welke verschijnselen gezond en welke van kranken aard zijn. Het geestelijk leven heeft een zelfkant en die zelfkant is bij sommigen nog al breed. In elk Christenleven komen ziekelijke verschijnselen voor. Sommigen aberreeren naar de zijde van het verstand, anderen naar de zijde van den wil of van het gemoed. Het is de taak der godsdienstpsychologie met den toetssteen der H. Schrift elk religieus psychisch phaenomeen naar het gehalte te beoordeelen.

Indien de psychologie der religie zoo hare taak opvat en tracht te vervullen, zal het oog geopend worden voor de rijke verscheidenheid die er in deze werken Gods te bewonderen is. Men leert het karakteristieke kennen in het religieuze leven bij den man, de vrouw, het kind, den jongeling, den volwassene en den grijsaard. Afkomst en opvoeding, nationaliteit en karakter, stand en beroep, drukken op de religio subjectiva hun stempel. Welk een onderscheid tusschen Petrus, Johannes, Jacobus, Paulus. Waarlijk! het is te verstaan dat de overheden en machten in den hemel in de gemeente bewonderen τὴν πολυποίκιλον σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Vervolgens zullen bepaalde hoofdgroepen aangewezen worden, en rubrieken gevormd waarin tal van personen kunnen worden ondergebracht.

En eindelijk zullen, met terzijdestelling van het individueele en bizondere, de hoofdlijnen kunnen worden vastgesteld waarlangs het religieuze leven in het algemeen loopt. Er zijn elementen die nergens worden gemist. Daar is een grondschema voor het geestelijk leven des Christens.

Wordt de wetenschap der religieuze psychologie op deze wijze

beoefend, dan zal zij het inzicht in aanvang, wezen en ontwikkeling van het religieuze leven verhelderen, en vruchten afwerpen voor heel de wetenschap der theologie, niet het minst voor de vakken die zich om het ambt concentreeren. Voor de ambtelijke theologie is de psychologie der religie van hoog belang. Laat me U dit in 't kort mogen aantoonen.

De vierde of laatste groep, nl. die der ambtelijke vakken, is de sluitsteen in de Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid. Een Gereformeerd theoloog, die zich op dit terrein gaat bewegen, is verplicht met dankbaarheid en waardeering melding te maken van hetgeen Dr. A. Kuyp er in zijne Encyclopaedie heeft gepresteerd en wat de helaas zoo vroeg ontslapen hoogleeraar P. Biesterveld op zijn voetspoor heeft tot stand gebracht. Terwijl onze Gereformeerde vaders, die materieel voor de studie der ambtelijke vakken belangrijke bijdragen hebben geleverd, ten formeele het rechte inzicht niet hadden en zelfs Voetius de lijn niet greep, terwijl op dit gebied schier heel de negentiende eeuw in het zog van Schleiermacher voer, heeft Dr. Kuyp er het object en de indeeling dezer wetenschap vastgesteld en haar eene zelfstandige plaats in de Encyclopaedie der Theologie gewaarborgd.

Eeuwen lang gebruikte men den naam: „Practische Theologie”, een naam, reeds hierom zoo verkeerd, omdat, naar een valsch indeelingsbeginsel, een kloof gegraven werd tusschen eene z.g. theoretische of speculatieve en eene praktische theologie; en verder onjuist, omdat elk theologisch vak naast de theoretische ook eene praktische zijde heeft, en in de godgeleerdheid de z.g. „practische theologie” juist naar de theoretische zijde moet worden beoefend; een naam, vooral af te keuren, omdat daardoor het eigenlijk object dezer vakken zoek raakte, de indeeling aan de willekeur van het subject, d. i. den beoefenaar was overgelaten, en het gevaar dreigde dat, zoo men consequent doordacht, aan deze groep vakken eene plaats in de wetenschappelijke theologie zou moeten worden ontzegd.

Na hetgeen Dr. Kuyp er in zijne Encyclopaedie hierover schreef en in navolging van hem door Prof. Biesterveld o. a. in zijne inaugureele oratie aan de V. Universiteit werd uiteengezet, is het luce clarius dat het *Ambt* het object is van de vierde groep der

theologische vakken. Met de drie andere objecten, H. Schrift, Kerk, Dogma, moet het Ambt als vierde objectief gegeven worden ge-coördineerd. In alle vier is de bovennatuurlijke factor werkzaam.

Voor heel de theologische wetenschap en al hare geledingen, dus ook voor de diaconologische groep, is de H. Schrift het principium cognoscendi. Zij is de bron, waaruit de kennis voor de theologie moet worden geput. Daarom kan, zonder zich aan het wezen van de theologie te vergrijpen, het object en het indeelingsprincipium onzer vakken niet afgeleid worden uit het wezen der kerk (Achelís) of uit de taak der levende gemeente (Nathusius) maar alleen uit de H. Schrift.

Vragen wij nu de H. Schrift naar den oorsprong en het wezen van het ambt, dan antwoordt zij, dat het ambt in eminenten zin berust bij Christus. Hij is door God verkoren, bestemd, bekwaamd, om de gemeente te vergaderen, te verzorgen, te volmaken. Hij is gezalfd tot onzen hoogsten Profeet, tot onzen eenigen Hoogepriester en tot onzen eeuwigen Koning.

Om aan de opdracht des Vaders te voldoen en de gemeente tot vollen wasdom te brengen, heeft het Christus behaagd menschen in Zijn bizonderen dienst te nemen, opdat zij als organen, waardoor Hij werkt, als ambtsdragers door Hem aangesteld en bekwaamd, zouden bouwen aan den geestelijken tempel waarin God woont. In zekeren zin heeft reeds ieder geloovige een bepaalde mate van ambt. Elk christen ontving gaven en heeft die aan te wenden tot nut der andere lidmaten. Hij is profeet, priester en koning. De gemeente is een *γένος εκλεκτόν*, een *βασιλείον ιεράτευμα*. Op den grondslag van dit algemeene ambt heeft Christus bizondere ambten in Zijne gemeente ingesteld. Een cardinale tekst hiervoor is Ef. 4 : 11. De bizondere ambten worden onderscheiden in extra-ordinaire die alleen noodig waren in den tijd toen de gemeente des N. Testaments werd gesticht, en gewone ambten die in stand moeten blijven tot de wederkomst van Christus toe. Deze laatsten, nl. het ambt van *διδάσκαλος*, *ἐπίσκοπος* en *διάκονος* zijn voor de gemeente van alle eeuw van het hoogste belang.

De taak der ambtsdragers wordt omschreven in Ef. 4 : 12: Christus heeft de ambtsdragers gegeven tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouw des lichaams van Christus. Zij zijn geroepen de gemeente des Heeren te onderwijzen, te regeeren en te verzorgen.

Het karakter van het ambt komt hierin uit, dat de ambtsdragers

niet een magisterium maar een ministerium bezitten. Ze mogen geen heerschappij voeren over het erfdeel des Heeren, maar hebben in Christus' naam, op Christus' last, naar Christus' woord de gemeente te leiden en te weiden. Het is Christus die door hen, als Zijne organen, lasthebbers, gezanten, de gemeente onderwijst, bestuurt en verzorgt. Hunne macht, die alzoo eene dienende macht is, heeft toch groote beteekenis, omdat zij wordt uitgeoefend in Christus' naam. De ambtsdragers treden niet met eigen autoriteit op, maar op gezag van Christus. Daarom wordt in het N. Testament het werk der ambtsdragers *διακονία* genoemd, welk begrip C r e m e r in zijn Woordenboek zoo juist omschreef als „das Amt in der christlichen Gemeinde rücksichtlich der demselben aufgetragenen den Anderen dienenden Arbeit“.

Na deze beknopte kenschetsing van het ambt kan als taak van de ambtelijke vakken worden vastgesteld, dat zij hebben te geven de theorie van de uitoefening der ambten. Uit het principium cognoscendi der theologie moet worden afgeleid naar welke methode de ambten moeten werken.

De indeeling dezer vakken is hoogst eenvoudig. We krijgen ten eerste eene groep vakken die zich concentreeren om het ambt aller geloovigen, ten tweede eene groep vakken die de theorie voor de uitoefening der bijzondere ambten beschrijven.

De eerste groep — de Laïcale vakken, naar D r . K u y p e r 's nomenclatuur, — verkeert nog in embryonalen toestand. Hoewel er materieel veel stof voorhanden is, ligt voor de theorie nog een gansche akker braak. De Gereformeerde theologie, die de beteekenis van het ambt aller geloovigen naar de H. Schrift zoo heerlijk heeft gevat, staat hier voor eene gewichtige roeping.

De tweede groep, die tot meerdere ontwikkeling kwam, wordt gemakkelijk in hare geledingen herkend. Er zijn hier drie soorten vakken, die achtereenvolgens de theorie geven voor de uitoefening van het ambt van *διδάσκαλος*, *ἐπίσκοπος* en *διάκονος*.

Tot de Didascalische vakken rekenen we 1e de *Homiletiek*, die de theorie voor den dienst des Woords in de vergaderde gemeente biedt, 2e de *Catechetiek* die de methode aangeeft naar welke de jeugdige leden der Kerk, die reeds den H. Doop ontvingen, moeten worden opgeleid tot volwassene leden die toegang verkrijgen tot het H. Avondmaal, 3e de *Liturgiek*, die beschrijft hoe naar Gereformeerd belijden de eeredienst moet worden ingericht, en 4e de *Prosthetiek* of Zendingstheorie.

De Presbyteriale vakken worden onderscheiden in de *Poimeniek*, de theorie van het herderlijk ambt ten opzichte van den enkele, en de *Kybernetiek*, de beschrijving van de wijze waarop de gemeente moet worden geleid.

De Diaconale vakken zijn, evenals de Laicale, nog niet tot ontwikkeling gekomen. Vóór eene juiste indeeling kan worden gegeven, is noodig dat het Diaconaat in de practijk des levens zich eerst meer ontplooië.

Voor al de vakken der ambtelijke theologie, ja, voor geheel de theologische wetenschap is de bestudeering van het psychologisch element in de religie van groot belang. De psychologie der religie, beoefend in den zin zooals boven door ons is omschreven, werpt rijke vrucht af voor de *Exegese*, die tot recht verstand van een bepaald gedeelte der H. Schrift een inzicht moet geven in het psychisch-karakteristieke van den auteur en diens eigenaardige religieuze gesteldheid toen hij onder inspiratie des H. Geestes sprak en schreef. Mannen als David en Jeremia, Petrus en Paulus moeten in hun religieus leven worden gekend, zullen hunne geschriften naar eisch worden verklaard. Voorts heeft de Exegese de historische gedeelten van de H. Schrift ook van de psychologische zijde te behandelen. Terecht laat de hoogleeraar in de Hermeneutiek aan deze School zijne discipelen ook het pneumatisch-personeel pad der Exegese bewandelen.

De *Kerkgeschiedenis* mag evenmin de psychologie der religie verwaarloozen. Waar de psychologie in onze dagen aan de beoefenaars der geschiedenis in het algemeen zulke zware eischen stelt, rust met name op den kerkhistoricus de plicht de religieuze persoonlijkheden in hunne geestelijke eigenaardigheid en ontwikkeling te doen kennen, om vervolgens te beschrijven welken invloed de bizondere hoedanigheid hunner psyche gehad heeft op de theologische richting die ze vertegenwoordigden. Ongetwijfeld staat b. v. Calvin's theologisch systeem met den eigenaardigen vorm zijner religiositeit, ja, met de bizondere gesteldheid zijner natuurlijke psyche in nauw verband, en draagt evenzoo Luther's theologie het stempel zijner persoonlijkheid.

In de derde plaats heeft ook de *Dogmatiek* met de ontwikkeling van de psychologie der religie rekening te houden, voornamelijk in

het gedeelte dat handelt over de toepassing des heils, over het werk des H. Geestes in ons. Het is een feit dat de Heilsorde bij de Gereformeerden over het algemeen veel te scholastisch en te weinig psychologisch is behandeld, en met dankbaarheid mag worden geconstateerd dat Prof. Bavinck, vooral in den tweeden druk van zijne Gereformeerde Dogmatiek, aan dat bezwaar tegemoet gekomen is.

Niet het minst kan de vierde groep der theologische vakken voordeel trekken van de psychologie der religie. Dat de *ambtelijke Theologie* met de studie van de psychologie der religie hare winst kan doen, ligt in den aard der zaak. Het ambt toch brengt ons rechtstreeks in aanraking met het religieuze subject.

Het kort bestek eener rede laat niet toe de beteekenis voor elk vak in den breedte aan te toonen, terwijl tevens moet worden toegestemd dat de waarde van de psychologie der religie voor het eene vak veel grooter is dan voor het andere. Bij de Liturgiek b. v. is de invloed gering, hoewel ook hier niet mag worden vergeten dat de Liturgiek te rekenen heeft met de psychologie de la foule, die vooral in hare religieuze nuance een factor blijkt te zijn, waarvan de werking in de samenkomst der geloovigen niet mag worden onderschat.

In enkele trekken wensch ik aan te toonen, welke beteekenis de psychologie der religie heeft voor de Homiletiek, de Catechetiek, de Prosthietiek en de Poimeniek.

Ten eerste voor de Homiletiek.

De Homiletiek beschrijft de theorie voor de ambtelijke bediening des Woords in het midden der verzamelde gemeente. De stof voor de prediking is niets anders dan het Woord Gods, vervat in de H. Schrift. Krachtens het principium der theologie wordt de gedachte bij den wortel afgesneden als zou de prediker de gemeente mogen bezig houden met interessante verstandelijke redeneeringen en vrome bespiegelingen of hare aandacht boeien door mooie, met talent voorgedragen verhaaltjes. Hiermede is ook veroordeeld alle prediking, hoe stichtelijk ze ook moge schijnen, en hoe ook bewonderd door sommige eenvoudigen, die den Christen in het middelpunt plaatst, en, gelijk hier en daar geschiedt, het persoonlijke religieuze leven van den prediker voor het oog der schare uiteenrafelt. In tegenstelling met deze en andere surrogaten is echte prediking: bediening van het Woord Gods, verkondiging van Jezus Christus, die het middelpunt der bijzondere Godsopenbaring is.

Uit dit beginsel vloeit insgelijks voort, dat de prediker niet eerst de preek maakt en dan bij de preek een tekst zoekt, of een preek samenstelt waarboven een tiental teksten afwisselend als motto dienst kunnen doen, maar dat de preek moet zijn eene geordende uiteenzetting van den tekst, van de hoofdgedachte die in een bepaald Woord Gods is vervat. De Homiletiek onderstelt degelijke exegese. De gemeente moet de volheid en de diepte van het Woord Gods leeren verstaan en den rijkdom van haren Christus bewonderen. Indien zorgvuldige exegese de ondergrond is van de preek, zal de prediker frisch blijven en naar het Woord van onzen Heiland een huisheer gelijk zijn, die uit zijnen schat *nieuwe* en oude dingen voortbrengt.

Het principium der theologie leert ons verder, dat in de prediking de Christus niet alleen moet worden voorgesteld, maar in den middellijken weg ook tot het hart van den geloovige gebracht. Het Woord Gods moet worden uitgelegd in dezen vorm, dat de prediking aan de religieuze behoeften der geloovigen beantwoordt. Het Woord Gods moet worden toegepast. Een preek is geen exegetische verhandeling. De prediker moet zich tot de hoorders richten en op de onderscheidene zieletoestanden ingaan.

De gemeente van onzen Heere Jezus Christus vertoont eene rijke verscheidenheid. Wanneer ergens, dan is hier de eenvormigheid gebannen. Er bestaat de rijkste schakeering in het religieuze leven. Ieder heeft een eigen plooi in het gemoedsleven, elk wordt langs een eigen weg geleid. De eigenaardige gesteldheid van het religieuze leven hangt samen met karakter, leeftijd, sexe, stand, opvoeding, levensloop enz. Daar zijn verschillende krankheden in het geestelijk leven; absoluut normaal is in deze bedeeeling geen enkel kind van God.

Zal de prediker bij de bediening van het Woord Gods in de gemeente des Heeren eenigermate aan die verschillende behoeften en nooden voldoen en het Woord Gods op staat en stand der hoorders toepassen, dan is kennis van de godsdienst-psychologie onontbeerlijk. Deze wetenschap levert aan de Homiletiek meer dan één Lehnatz. Zij leert naar eene vaste nomenclatuur en begripsformuleering het geestelijk leven beschrijven. Dit is reeds op zichzelf van groot belang, omdat niets moeilijker is dan psychische en geestelijke phaenomena in juiste woorden uitdrukken. Vervolgens verheldert zij het inzicht in den overstelpenden rijkdom der religieuze data, in de eindelooze varieteit waarin de religio subjectiva zich

manifesteert. Voorts — omdat zij niet eene bloot descriptieve wetenschap is, maar als alle wetenschap de metaphysica tot ondergrond heeft — tracht zij te constateeren wat naar den maatstaf der H. Schrift als normaal en abnormaal, als gezond en krank, als waardevol en waardeloos, als echt en onecht heeft te gelden. En eindelijk brengt zij ons in kennis met het feit, dat er *groepen* van verschijnselen in het religieuze leven des Christens zijn op te merken. Er zijn bepaalde normale of abnormale verschijnselen die in den regel in verbinding met andere voorkomen.

Met deze en andere resultaten kan de Homiletiek haar winst doen. Zij handhaaft uitdrukkelijk dat de prediking het licht van Gods Woord moet laten schijnen over alle levenssferen, in 't bijzonder over de religieuze sfeer. Zij schrijft voor, dat de prediking ook aan den psychologischen eisch beantwoorden moet, en op de gemeente moet zijn ingericht. In de bediening des Woords moet derhalve de structuur van het religieuze leven worden blootgelegd, en behooren de geestelijke krankheden te worden beschreven. Onderwezen door de psychologie der religie, teekene de prediker *typen* in het geloofsleven, nooit bepaalde personen. Eindelijk bestrijde hij met het Woord Gods alle eenzijdigheid en aberratie, en biede het kranke hart uit de apotheek der H. Schrift het medicijn aan. Vooral in onzen tijd moet deze eisch der Homiletiek ten sterkste worden gehandhaafd, wijl bij sommigen de vastheid wordt gemist, veler hart een onstuimige zee gelijk is, en voor den geloovige, die leeft in het cultuurmilieu onzer eeuw, de vragen bij den dag vermeerderen. Wordt aan den psychologischen eisch voldaan, dan is de prediking actueel, dan gaat er van de bediening des Woords kracht uit, dan vraagt de hoorder niet: Prediker, daar hoog in de lucht, hebt ge geen woordje voor mij? maar zal onder den zegen des H. Geestes de prediking des Woords strekken tot opbouw van de gemeente des Heeren.

Ook de Catechetiek plukt vruchten van de beoefening der godsdienstpsychologie. De Catechetiek geeft de methode aan, waarnaar de onmondige leden der kerk moeten worden opgeleid tot mondige leden. De Catechese onderstelt den H. Doop en leidt tot het H. Avondmaal.

Naar de beginselen der H. Schrift stelt deze wetenschap vast, dat de catecheet een tweeledige taak te vervullen heeft; hij moet de jeugdige leden der kerk onderwijzen en leiden.

Het onderwijs, dat door den dienaar des Woords krachtens zijn ambt gegeven wordt, heeft ten doel de jeugdigen bekend te maken

met den inhoud der H. Schrift en met de ideeënwereld der Christelijke Kerk. Het onderwijs moet beslist een confessioneel karakter dragen. Door de catechese wordt de leerling ingeleid in de historie der kerk en wordt, gelijk Dr. Kuyp er zoo juist opmerkt in zijne Encyclopaedie, de band gelegd tusschen het verleden en het heden.

Bij de bepaling van de methode van het onderwijs mag dankbaar gebruik gemaakt worden van de goede regelen, die de algemeene Paedagogiek ons aan de hand doet. Toch kan de Catechetiek niet als een loot op den stam der algemeene Paedagogiek worden ingeënt. Natuur en genade zijn niet absoluut gescheiden, maar toch onderscheiden. De Catechetiek is een eigen wetenschap; de catechese heeft 'een eigen doel, n.l. de vorming van het onmondig lid tot een volwassen lid van Christus' kerk.

Bij de vaststelling van methode en stof van het onderwijs komt de psychologie der religie hare diensten aanbieden. Deze psychologie geeft eene beschrijving van de ontwikkeling die de religieuze voorstellingswereld van het kind onder normale omstandigheden doorloopt. Zij deelt mede welke eigenaardige kleur de religieuze voorstellingen vóór, in en na den puberteitsleeftijd hebben, hoe de concrete voorstellingen langzamerhand overgaan in abstracte, enz. In verband met deze psychologische gegevens moet door de Catechetiek methode en stof van het onderwijs op verschillende leeftijden worden vastgesteld.

De Catechetiek heeft ten tweede goede regelen te geven voor de geestelijke leiding. Natuurlijk baten de uitnemendste regelen niet wanneer de tact, waarmede ze moeten worden toegepast, ontbreekt. Veelal merkt men bij dienaren des Woords een tamelijk ontwikkelden tact, maar gebrek aan goede theoretisch doordachte, uit de H. Schrift afgeleide of bij het licht der Schrift in de empirie gevonden regelen. Dit gebrek is zeer goed te verklaren, omdat van het adolescentie-tijdperk ten onzent nog weinig studie is gemaakt. En toch is deze leeftijd van groot belang voor de religieuze vorming. Er kan van den catecheet onder den zegen Gods zooveel invloed ten goede uitgaan. Het adolescentietijdperk is dikwijls de periode van geweldige zieleworstelingen, van hevige crisis, van wanhoop en vertwijfeling. Starbuck, die door zijne aanvankelijke willekeurige omschrijving van het begrip bekeering tot de conclusie kwam dat de bekeering een stadium is in het normaal groeiproces, vergiste zich ten eenenmale. Wij, die uit de H. Schrift mogen weten waarin de waarachtige bekeering in hoofdzaak bestaat, zullen erkennen, dat

ontegenzeggelijk de bekeering *zeer dikwijls* in het adolescentietijdperk voorkomt. De bekeering draagt in deze periode een eigen cachet. Voorts wordt bij den jongeling en bij de jongedochter de wasdom van het religieuze leven door allerlei factoren tegengehouden. Er zijn bepaalde soorten van bestrijding en geestelijke aanvechting, die bijna uitsluitend bij jongelieden worden aangetroffen. Van al deze gegevens, die door de psychologie der religie naarstig zijn verzameld, kan de Catechetiek zich bedienen om algemeene regelen te formuleeren, waarnaar jeugdigen moeten worden geleid, opdat ze, onder den zegen Gods, mogen komen tot bewustheid van het deelgenootschap aan de weldaden des genadeverbonds en zij als volwassen leden der kerk den goeden strijd des geloofs kunnen strijden.

In de derde plaats ondervindt de Prosthetiek den weldadigen invloed van de godsdienstpsychologie. De Prosthetiek moet eene zendingisleer geven naar Gereformeerd princip. De hoogleeraar, die dit vak doceert, heeft eene zware taak te vervullen, omdat er op dit gebied nog niet veel is gepresteerd en nieuwe banen moeten worden geopend. Ondanks de vele moeilijkheden die zich hier voordoen mag de hoogleeraar in de ambtelijke vakken zich aan deze roeping niet onttrekken, maar is hij verplicht met de wetenschappelijke behandeling van de zendingisleer een aanvang te maken, ten eerste ter wille van den eisch der wetenschap zelf, en ten tweede om de groote behoefte aan helder inzicht en vaste lijn die er op dit terrein bestaat. Het bleek immers in den laatsten tijd dat de vraag: Wie te zenden? niet bij allen op dezelfde wijze beantwoord wordt, en er over de verhouding van de bekeerlingen tot de zending kerk en de wijze van institueeren van kerken op het zendingsterrein nog verschillend wordt gedacht. Wanneer nu de Prosthetiek, bij de omvangrijke taak die haar in onze dagen wacht, zal moeten beschrijven naar welke methode het Evangelie aan Joden, Mohammedanen, Boedhisten, Animisten, enz. moet worden verkondigd, dan kan de psychologie der religie uitnemende diensten bewijzen. In de eerste plaats zal de psychologie kunnen leeren welke bezwaren er over het algemeen in het hart van den natuurlijken mensch oprijzen tegen het Evangelie van Christus, en welke moeilijkheden door de natuurlijke psyche aan het Christelijk geloof in den weg gelegd worden. En ten tweede zal de Prosthetiek voordeel trekken uit de resultaten van het onderzoek dat door de religieuze psychologie bij verschillende heidensche volken wordt ingesteld. Zal de zending met

vrucht arbeiden, dan moet de missionaire dienaar weten op welke eigenaardige psychische basis de religieuze voorstellingswereld van een bepaald volk is opgebouwd. Naast den officieelen valschen godsdienst in leer (al of niet gecodificeerd) en cultus, is er gewoonlijk een zeer rijke, van de officieele religie afwijkende, religio subjectiva; er zijn religieuze gebruiken en godsdienstige voorstellingscomplexen die, door de psychologie der valsche religie methodisch beschreven, voor de beoefening der Prosthetiek van groot gewicht zijn.

Ook aan de Poimeniek, ten slotte, verleent de psychologie der religie hulpdienst. In overeenstemming met het principium der theologie beschrijft de Poimeniek naar welke methode de opziener der gemeente (hetzij dienaar des Woords of ouderling) den enkeling geestelijk heeft te verzorgen. Vooraf moet worden toegestemd dat in de uitoefening van dit gedeelte van het ambtswerk, met name in huis- en ziekenbezoek, aangeboren tact en ervaring van groote beteekenis geacht mogen worden. Toch moet ook hier de theorie de praxis leiden.

Bij de beschrijving van de theorie kan de psychologie niet worden gemist. Geeft reeds de algemeene psychologie een overzicht van de functiën der menschelijke psyche, de religieuze psychologie teekent het Christelijke religieuze leven in zijne eigenaardigheid en veelvormigheid; ze wijst correlate groepen van religieuze verschijnselen aan, somt de eigenschappen van het religieuze leven op, en formuleert algemeene regelen waarnaar het verloopt. Met gebruikmaking van de resultaten dezer wetenschap schrijft de Poimeniek voor, hoe de zielzorger in het algemeen en in het bijzonder methodisch te werk gaan moet. Zij zal den zielzorger b. v. er op wijzen dat hij zich wachte voor de fout waaraan eenvoudige Christenen zich menigmaal schuldig maken, dat nl. één bepaalde bekeeringsweg d. i. de weg dien ze zelf doorliepen, tot regel wordt gesteld en den naaste opgedrongen, waardoor het religieus proces soms in zijne ontwikkeling wordt gehinderd in plaats van bevorderd. Voorts zal zij leeren dat de pastor er op lette dat de eigenaardige vorm der religiositeit bij een bepaald persoon doorgaans samenhangt met zijn karakter. Daar zijn optimistisch en pessimistisch getinte naturen. Hoewel James bij zijne beschrijving en waardeering van dit feit feil ging, kan de Gereformeerde theoloog toch veel van hem leeren. Pessimistische karakters hebben dikwijls een gedrukt geestelijk leven, klagen gedurig over hun zondigen aard en durven niet roemen in de schuldver-

giffenis, terwijl optimistische naturen zich menigmaal in een zonnig geestelijk leven mogen verheugen, al is het in den regel niet van oppervlakkigheid vrij te pleiten. De religieuse psychologie leert den ποιμήν dat alle Christenen niet over één kam te scheren zijn, en elk individu eene persoonlijke behandeling noodig heeft. Als goed zielenarts zal hij eerst de diagnose stellen, om daarna de therapie te beoefenen; uit de apotheek van het Woord Gods neemt hij het geestelijk medicijn, bereidt het en dient het den patient toe. Is de dienaar des Woords ook als ποιμήν wetenschappelijk gevormd en met de religieuse psychologie vertrouwd, dan mag worden verwacht dat vooral in onzen tijd, waarin het aantal van hen, wier zenuw- en geestesleven is ontwricht, steeds toeneemt, de samenwerking tusschen den dienaar des Woords en den Christen-arts tot heerlijke resultaten zal leiden.

Ons betoog saamvattende kunnen we concludeeren dat de religieuse psychologie, die thans door velen uit een valsch beginsel wordt beoefend, in Gereformeerde bedding geleid, ongetwijfeld rijke vrucht zal afwerpen voor de theologie in 't algemeen en voor de ambtelijke vakken in 't bijzonder. Worden deze vakken naar den eisch der wetenschap d. i. met gebruikmaking van de resultaten der godsdienstpsychologie beoefend, dan zal deze studie de opleiding tot den dienst des Woords ten goede komen, tot zegen strekken voor de gemeente des Heeren, en bevorderlijk zijn aan de ontwikkeling der theologie. We zullen dan, ook door de beoefening der ambtelijke vakken, al meer God leeren kennen in Zijne heerlijke werken, Wien te kennen het doel der theologie, ja, Wien te kennen het eeuwige leven is.

Hoogachtbare Heeren Curatoren,

Tot U richt ik in de eerste plaats het woord om U dank te zeggen voor de mij bewezen eer en het in mij gestelde vertrouwen, toen ik op voordracht van U door de Generale Synode onzer Kerken benoemd werd tot hoogleeraar in de theologie aan deze School, waar ik een gedeelte van mijne opleiding mocht ontvangen. Hoewel het mij moeilijk viel eene gemeente, die mij lief was, te verlaten, heb ik toch zonder veel strijd de benoeming aangenomen, omdat ik in die benoeming meende te zien de leiding Gods en omdat ik in de dagen van beraad van zeer vele personen, waaronder hoogstaande mannen in ons kerkelijk leven, brieven ontving met het advies de roeping op te volgen. Ik dank U voor de vriendelijkheid mij betoond en spreek in dit oogenblik mijne bijzondere erkentelijkheid uit jegens Uw Moderamen, dat op hoogst welwillende wijze mij tegemoet gekomen is. Gij zult het verstaan, dat ik thans om Uwe voorbede en die der kerken verzoek. Moge de Heere mij bekwaamheid en ijver schenken om de mij toevertrouwde taak zóó te vervullen, dat Gij in de verwachting, die Gij van mij koestert, niet al te zeer wordt teleurgesteld. Van mijn kant wil ik U verzekeren dat ik, naar de mate mijner kracht, mij voor de vakken, die ik ga doceeren, hoop te *geven*. Moge onze trouwe God U nabij zijn in Uwe zorg voor deze Stichting, die reeds rijke vruchten voor de Kerk des Heeren afwierp en geve Hij U wijsheid in alle zaken die U voorkomen zullen, opdat ook uw gewichtig werk moge strekken tot de eere van God en tot zegen voor de gemeente die onze Heiland kocht door Zijn bloed.

Hooggeleerde Heeren Professoren,

Op dezen dag wordt de kathedraal weer bezet die in het jaar 1902, toen Prof. Biesterveld naar Amsterdam vertrok, open kwam. Tien jaren lang hebt Gij de verschillende ambtelijke vakken gedoceerd en daarmede aan de Kerken een grooten dienst bewezen, waarvoor zij U ongetwijfeld dankbaar zullen zijn. Wanneer ik bedenken dat ik thans als uw ambtgenoot uw kring binnentreed, zou

beschroomdheid mij haast tegenhouden, omdat ik in U meer mijn leermeesters dan mijn collega's zie. De schroom zal mij nog wel eenigen tijd bijblijven, want de overgang is inderdaad moeilijk. Ik vertrouw dat Gij, als mijne meerderen in kennis en ervaring, mij met uwe voorlichting en goeden raad zult willen dienen. Ontvangt mijn welgemeenden dank voor de vriendelijke ontvangst die Gij mij hebt bereid. Het zij mij vergund U, hooggeleerde Honig, in het bijzonder mijn dank te betuigen, omdat Gij, onder goedkeuring van de Curatoren, naar mijn wensch bij de verdeeling der vakken zulk eene schikking hebt getroffen, dat de philosophie door mij zal onderwezen worden. Gij hebt mij daardoor zeer aan U verplicht.

Mijne Heeren Studenten,

Voortaan zullen we mogen saamwerken tot verbreeding en verdieping onzer kennis en bekwaming van U voor het ambt van dienaar des Woords. Omdat mij naast de ambtelijke vakken ook het onderwijs in de wijsbegeerte is opgedragen, zal ik eenerzijds mogen medewerken aan het leggen van den grondslag uwer kennis door uwe liefde aan te wakkeren voor en uw inzicht te verhelderen in de Christelijke levens- en wereldbeschouwing, en zal ik anderzijds u mogen leiden in de studie dier vakken, die de kroon der theologische wetenschap plegen genoemd te worden. Zooveel ik kan, wil ik U van voorlichting dienen, om U te bekwamen voor het ambt dat ge straks gaat bekleeden. Het is echter ook mijn voornemen te trachten U te *bezielen* voor het heerlijk ambt van dienaar des Woords. Het is toch de schoonste taak, de verhevenste roeping een gezant van Christus te zijn, een verkondiger van het Evangelie, een troostbode bij ellendigen, een lichtdrager in deze donkere wereld, een medearbeider Gods. In de uitoefening van dit ambt is voor U veel geestelijke winst te behalen en wordt de Naam van God geprezen. In onzen tijd zien velen uit de hoogte op den dienaar des Woords neer, de predikanten worden zelfs in onze volksvertegenwoordiging belasterd, vele jongelieden prefereeren eene lucratieve betrekking in de maatschappij, het getal studenten in de theologie slinkt hier te lande en bij onze naburen. Door u te laten opleiden voor het ambt van herder en leeraar deelt Ge eene goede keuze, die u niet berouwen zal. Wilt, commilitones, in den tijd van voor-

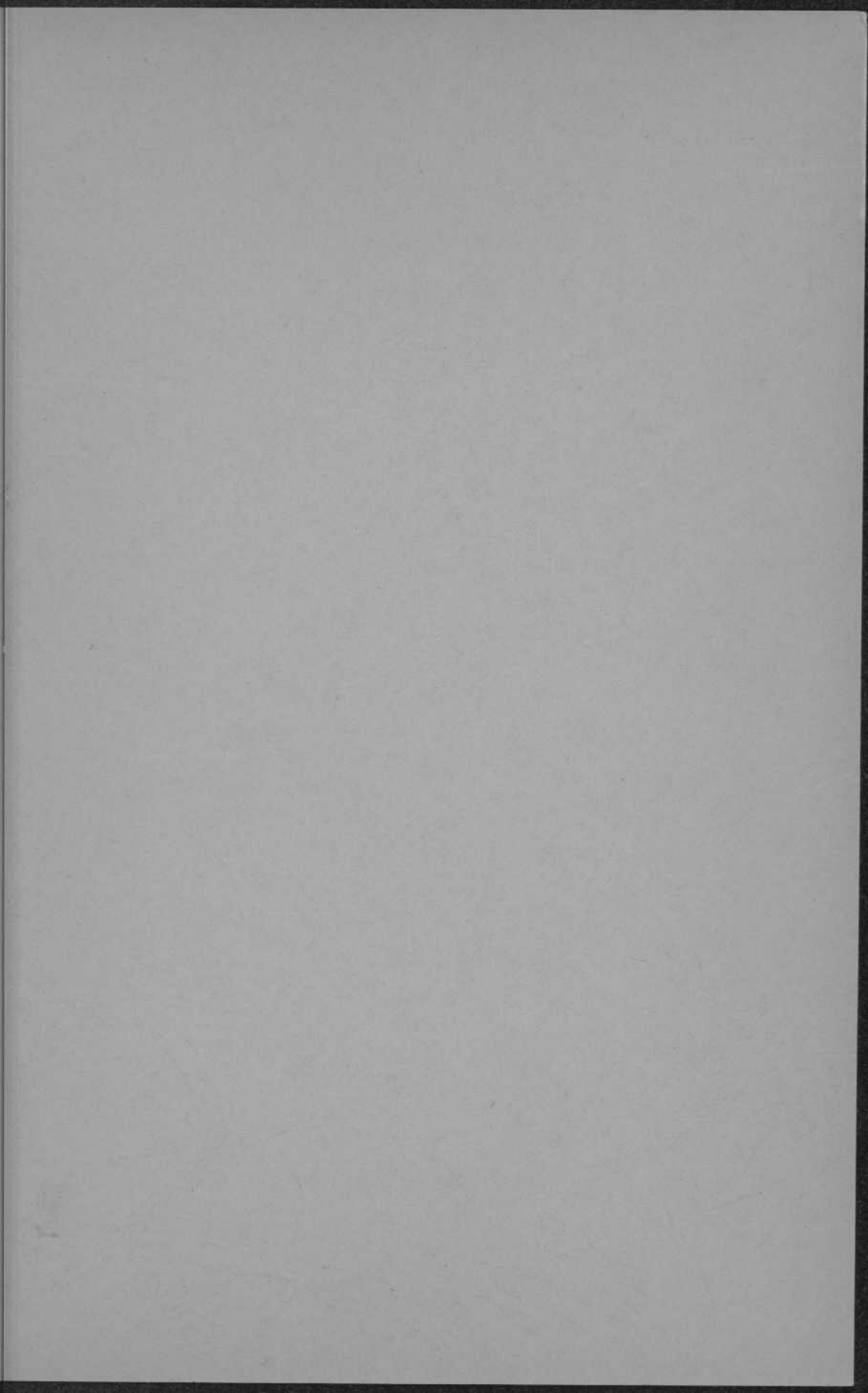
bereiding ijverig studeeren en veel bidden. Het gebed is de zenuw van des Christens leven, ook op het gebied van studie, en vooral op dat der theologie. Bene precatus dimidium operis habet. Verwacht, wanneer de problemen uw hoofd en hart beroeren, de oplossing van uw God.

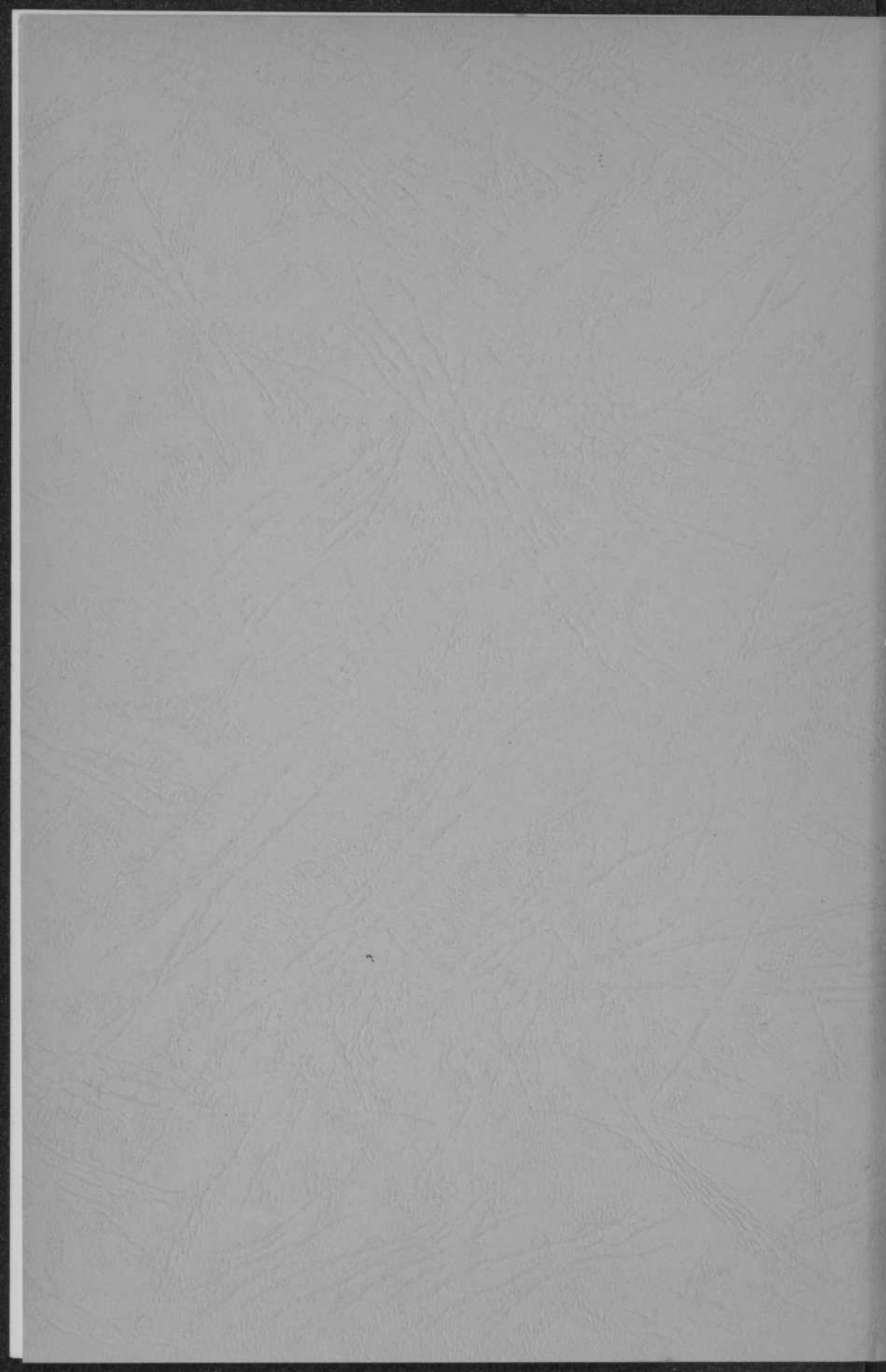
Die God zij ook bij de vervulling van het hoogleeraarsambt mijne sterkte.

Mijne hulp is in den Naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft!

IK HEB GEZEGD.

x 63439-x

30000006915635

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00691 5635

